

Н. Селегей,
науковий керівник – П.М. Маланчук,
Українська академія банківської справи НБУ

ПРОБЛЕМА ІСТИНИ В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

В юридичній літературі можна зустріти різні погляди на проблему істини в кримінальному судочинстві. Це природно, оскільки проблема істини є віссю будь-якого процесу. Актуальність даної теми полягає в тому, що незважаючи на багатовікову полеміку з піднятої проблематики і до сьогодні немає однастайності в поглядах на істину в кримінальному процесі. Дискусійним залишається питання щодо суб'єктів, які повинні її встановлювати. Тому завданням моєї доповіді буде дослідити проблему визначення поняття “істина” та розкрити проблему ролі і місця учасників кримінального процесу під час встановлення істини в кримінальній справі та вказати на доцільність збереження принципу з'ясування об'єктивної істини. Проблема полягає в тому, що одні вчені вважають, що категорію істини потрібно залишити у кримінальному процесі, що без неї процес перетвориться у формалізований звід процесуальних норм; інші вважають, що категорія “істина” є зайвою в судочинстві і лише відволікає увагу суддів. Крім того, у кримінально-процесуальній науці намітилась тенденція витіснення принципу істини і заміни його принципом змагальності [12, с. 50]. Така невизначеність, в свою чергу, породжує дискусії щодо суб'єктів, які повинні встановлювати об'єктивну істину.

Але не дивлячись на це, з'ясування істини більшістю вітчизняних процесуалістів розглядається як принцип кримінального судочинства, що має важливе практичне значення і принципова вимога про встановлення об'єктивної істини діє на всіх стадіях кримінального процесу і стосовно всіх державних органів і посадових осіб, які ведуть процес. Такої думки, зокрема, дотримуються М. Михеєнко, В. Нор, В. Шибіко [5, с. 43], В. Малярєнко [4, с. 26-27], В. Тертишник [8, с. 54], П. Репешко [7, с. 131-134], І. Козинець [11, с.125], праці яких я використовувала при дослідженні даної проблеми.

До цього часу невирішеною проблемою є відсутність єдиного підходу вчених до визначення поняття “об'єктивна істина”. Науковці висували свої пропозиції щодо визначення поняття “істина”, виділяючи різні її види: абсолютна, відносна, об'єктивна, матеріальна, формальна, істина факту, істина правової оцінки.

Необхідно наголосити на тому, що в кримінальному процесі доречно використовувати саме термін об'єктивна істина, а не матеріальна, формальна [15, с. 13], істина факту, істина правової оцінки [12, с. 49], оскільки ніякий інший термін не відображає специфіку істинного знання. Крім того, діалектичний матеріалізм розглядає об'єктивну істину як процес, що постійно розвивається і виступає у двох формах: відносної і абсолютної істини [12, с. 49]. Враховуючи складний характер пізнання злочину як

цілісного соціального явища, можна припустити, що на початку цього процесу встановлена об'єктивна істина виступає у відносній формі. Поступово вдосконалюючись, повніше і глибше відображаючи правову дійсність, вона прагне досягти абсолютної істини, тобто безсумнівного, незмінного, раз і назавжди встановленого знання. Саме об'єктивна істина є стрижневою категорією кримінального процесу, яка дозволяє судді досягати внутрішнього переконання, тому що він творить правосуддя, а не свавілля, а всім іншим учасникам процесу розуміння того, що злочинець буде справедливо покараний, суспільні відносини відновлені, а невинувата особа буде захищена від кримінального переслідування держави.

П. Прилуцький вважає, що, виходячи зі змісту ст. 22 Кримінально-процесуального кодексу України (надалі КПК), неприйнятним є постановка завдання і мети перед органами досудового слідства – встановлення істини у кримінальній справі. Встановити істину в кримінальній справі означає вирішити справу по суті, тобто визнати обвинуваченого винуватим у скоєнні злочину, а цю функцію виконує лише суд [13, с. 37]. В протилежному випадку такий підхід суперечитиме вимогам ст. 62 Конституції України. Виходить, що органи досудового слідства не мають ніякого відношення до встановлення істини у справі. Але я з цією думкою не погоджуюся і вважаю, що принцип встановлення істини у кримінальній справі повинен бути і діяти на всіх стадіях та стосуватися кожного з учасників кримінального процесу, в межах наданих їм процесуальних функцій. Адже ми постійно повинні враховувати складний характер пізнання злочину як цілісного складного явища. Під час досудового розслідування об'єктивна істина виступає у відносній формі. Проводиться збирання і процесуальне закріплення доказового матеріалу для суду і до суду. Висновки, які роблять органи досудового слідства в своїх процесуальних актах, є підбиттям підсумків процесуальної діяльності на певному етапі розслідування кримінальної справи, побудові переконання в тому, що зібрано і закріплено достатньо належних доказів для направлення справи до розгляду в суд. При закінченні провадження у кримінальній справі і прийнятті в ній рішення, органи досудового слідства повинні бути переконані в тому, що вони встановили об'єктивну істину на стадії досудового розслідування. А вже особливе, провідне місце у встановленні об'єктивної істини в її абсолютній формі відіграє суд. Законодавчо закріплено, що кінцевим результатом встановлення об'єктивної істини в кримінальній справі судовим органом відповідно до ст. 323 КПК є проголошення обвинувального або виправдального законного і обґрунтованого вироку. Причому суд обґрунтовує вирок лише на тих доказах, які були розглянуті в судовому засіданні. Він оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом.

Тільки за цих умов може бути довіра суспільства до судів і впевненість, що невинувата особа не буде засуджена, а винувата – не уникне заслуженого покарання.

Роль прокурора в кримінальному судочинстві полягає в тому, що він є “викривачем злочину в ім’я закону”, якому засудження невинуватого ще більш є супротивним, ніж виправдання винуватого. Тому метою всіх дій прокурора повинно бути не завжди обвинувачення, а виключно розкриття істини, в чому б вона не полягала, у винуватості чи у невинуватості підсудного [9, с. 88]. Прокурор не повинен за будь-яку ціну прагнути доведення обвинувачення, коли в справі є об’єктивні дані, які свідчать про невинуватість особи або її непричетність до злочину.

Роль захисту у встановленні істини в кримінальному судочинстві є провідною. Захисник має право і зобов’язаний застосовувати всі законні засоби для захисту, який він взяв на себе; він не зобов’язаний, подібно судді чи прокурору, звертати увагу і вказувати на обставини, які свідчать як на користь обвинуваченого, так і проти нього. Завдання захисника полягає в тому, щоб будь-яке положення чинного права, яке може тлумачитися на користь обвинуваченого, було б взято до уваги, щоб усі процесуальні форми, що стосуються інтересів обвинуваченого, були дотримані, щоб отримати зі справи все, що може слугувати на користь підсудного, піддати критичній оцінці докази обвинувачення. Захисник не повинен вводити в оману суд, не повинен силою свого мистецтва і таланту спотворювати істину і цим самим перешкоджати правосуддю. У всіх своїх діях захисник не повинен випускати з поля зору те, що він покликаний до однієї з функцій правосуддя, яка в своїй цілісності не має іншої мети як досягнення істини.

З усього викладеного вище можна зробити висновок про те, що чинне кримінально-процесуальне законодавство потребує змін і доповнень щодо законодавчого закріплення принципу з’ясування об’єктивної істини і створення ефективного механізму реалізації цього принципу на кожній стадії кримінального процесу. Норми кримінально-процесуального законодавства повинні бути сформульовані таким чином, щоб повністю усунути двозначне розуміння їх працівниками органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судів. Чіткість і повнота правил судочинства поставить нові вимоги до професійного рівня посадових осіб, які застосовують кримінально-процесуальне законодавство. Адже бездоганність норм права передбачає бездоганність правозастосовчої діяльності. Тому я пропоную, щоб в новому КПК України серед інших принципів був принцип з’ясування саме об’єктивної істини. В окремій статті повинно бути зазначено те, що ми повинні розуміти під принципом встановлення об’єктивної істини. Визначення цього поняття повинно містити такі елементи:

- 1) відповідність висновків слідства та суду об’єктивній дійсності (реальності);
- 2) відповідність повинна бути точною;
- 3) відсутність упередженості та суб’єктивного підходу при формулюванні висновків слідства і суду;
- 4) змістом істини повинні виступати всі обставини, які складають предмет доказування;

5) кожна обставина конкретної кримінальної справи підлягає всебічному дослідженню для того, щоб судження про неї було істинним, тобто суворо фактичним, відповідало дійсності.

Приблизно це визначення повинно звучати так: встановлення об'єктивної істини у кожній кримінальній справі – це вимога закону, яка зобов'язує суд, прокурора, слідчого та особу, яка провадить дізнання, повно, всебічно і об'єктивно дослідити обставини справи з тим, щоб з'ясувати істотні, юридично значущі факти, які відповідають дійсності, дати їм правильну правову оцінку і тим самим забезпечити правильне вирішення справи по суті.

Це є дуже важливим тому, що принцип з'ясування істини є гарантією справедливого покарання для осіб, винуватих у скоєнні злочину, адже суд, суддя, володіючи істинними знаннями про злочин, правильно оцінюючи їх, призначає покарання, що адекватне вчиненому злочину і справлятиме виховний вплив на особу злочинця. Доцільність принципу об'єктивної істини полягає ще й в тому, що він встановлює єдину можливу модель поведінки для співробітників органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, суду. Ця модель передбачає відсутність упередженості, суб'єктивного підходу до справи, неможливість нехтувати своїми обов'язками, відмову від однобічності слідства. Ось чому питання про те, чи повинні висновки слідства та суду у кримінальних справах бути істинними, достовірними чи вірогідними, стає одним із найважливіших та найактуальніших в теорії та практиці кримінального процесу. Тому я вважаю, що має бути вирішено однозначно: принципу з'ясування об'єктивної істини в кримінальному процесі бути!

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. – К.: Преса України, 1997. – 80 с.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України. – Х.: ТОВ “Одіссей”, 2004. – 272 с.
3. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 1056 с.
4. Маляренко В.Т. Конституційні засади кримінального судочинства. – К., 1999. – 367 с.
5. Михеєнко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
6. Муравин А.Б. Уголовный процесс: Учебное пособие. – Х.: ООО “Одиссей”, 2000. – 400 с.
7. Репешко П.И. Принципы уголовного процесса в стадии судебного разбирательства уголовного дела в суде первой инстанции Украины. – Николаев: Атолл, 2001. – 258 с.
8. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України. – К., 1999. – 394 с.
9. Фойницький И.Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2-х т. Т. 1: Альфа, 1996. – 552 с.
10. Коляда П. Щодо Проекту нового КПК // Юридична Україна. – 2003. – № 8. – С. 59-66.
11. Козинець І. Щодо доцільності збереження принципу з'ясування істини у кримінальному процесі України // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 5. – С. 125-128.

12. Костін М. Щодо реалізації принципу з'ясування істини у кримінальному судочинстві // Право України. – 2004. – № 7. – С. 48-50.
13. Прилуцький П. Роль і місце учасників кримінального судочинства при встановленні у справі // Право України. – 2003. – № 10. – С. 36-40.
14. Прилуцький П. Проблема істини в теорії кримінального судочинства // Право України. – 2004. – № 4. – С. 41-45.
15. Прилуцький П. Поняття і види істини в кримінальному судочинстві // Право України. – 2003. – № 6. – С. 12-15.